

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 12/2

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 12/2 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Axmedov Oybek Saparbaevich</i> ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА СОЛИҚ-БОЖХОНА ТЕРМИНОЛОГИЯСИДА АНТОНИМИЯ ҲОДИСАНИНГ ЎРНИ.....	10-18
<i>Нематова Мафтуна</i> ЛАКУНА И ТИПОЛОГИЯ ЛАКУН	19-24
<i>Hamroyeva Shahlo Mirdjonovna, Matyakubova Noila Shakirjonovna</i> MOSLASHTIRISH JARAYONIDA O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI SODDA GAPLARNING SINTAKTIK TAHLILI.....	25-32
<i>Jo'rayeva Nilufar Sobirjon qizi</i> "SMILE" VA "TABASSUM" TUSHUNCHALARINING LINGVISTIK IFODASI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	33-38
<i>Sidiknazarova Zulfiya Mirsharapovna</i> BADIY TARJIMA TAHLILINING NAZARIY ASOSLARI	39-43
<i>Jumanova Shahnoza Ikromjonovna</i> IJTIMOIY – PSIXOLOGIK MOTIVNI ANGLATISHDA PEYZAJNING O'RNI	44-50
<i>Achilov Oybek Rustamovich</i> ILGAR SURISH VOSITALARINING BADIY ASAR SARLAVHASIDA TASNIFLANISHI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	51-57
<i>Axmedova Madinabonu Maxmudjonovna</i> XALQ NASRI JANRLARINING O'ZARO MUNOSABATLARI	58-62
<i>Isroilova Manzura Jamolovna</i> FRANSUZ KOMPARATIV FRAZELOGIZMLARINING USLUBIY XUSUSIYATLARI	63-68
<i>Кенжабоев Шокир Абдулхалимович</i> ОСОБОЕ МЕСТО В ИЗУЧЕНИИ И РАЗВИТИИ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ШКОЛАХ УЗБЕКИСТАНА	69-74
<i>Fayziyev Bahodir Baxshullayevich</i> J. K. ROULINGNING "GARRI POTTER VA AFSONAVIY TOSH" ASARIDAGI TO'QIMA NOMLAR VA REALIYALAR HAMDA ULARNING RUS VA O'ZBEK TILLARIGA TARJIMASI	75-79
<i>Mamatqulova Shoxsanam Isroil qizi</i> OLAMNING O'ZBEK LISONIY TASVIRIDA "FIDOIYLIK" KATEGORIYASI	80-84
<i>Тухтаева Фарида Исматуллаевна</i> ИССЛЕДОВАНИЕ СТЕРЕОТИПОВ РОМАНАХ ПЕРЛ БАК	85-90
<i>Radjabova Dildora Raximovna</i> PIRIMQUL QODIROVNING "YULDUZLI TUNLAR" ASARI INGLIZCHA TARJIMASIDA BOBUR PSIXOLOGIYASI	91-96
<i>Mansurova Shohista Ismailovna</i> BADIY TARJIMANING MAQSADI, VAZIFALARI VA TARJIMA METODLARI	97-102
<i>Ermatov Ixtiyor</i> SIRDARYO VILOYATI TOPONIMLARI.....	103-108

<i>Axmedjanova Farida Djavairovna</i> GRAMMAR INSTRUCTION IN COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING	109-114
<i>Saitov Suxrob Djumaydillayevich</i> ARTISTIC INTERPRETATION AND RESOLUTION OF HUMAN TRAGEDIES IN THE STORY	115-119
<i>Тўрабоева Ҳакима Усмонжон қизи</i> ФИРДАВСИЙ ДАҲОСИГА МЕҲР	120-124
<i>Toshpo'latova Xusniya Matayusub qizi, Normamatov Farrux Komiljon o'g'li</i> INGLIZ REKLAMA SHIORLARI TARJIMASI JARAYONIDA SHAKL VA MA'NO MUVOFIQLIGI	125-129
<i>Абдуманнонов Хожиақбар Акмалжон угли</i> ОСВЕЩЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИИ В СВЕТЕ НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (краткий обзор на примере учебных пособий и словарей узбекского языка).....	130-136
<i>Абдуллаева Раъно Хикматовна</i> РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «ДРУГ/ДРУЖБА» В РУССКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ПОСЛОВИЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА	137-144
<i>Hamidova Sayyora Nurmatovna</i> TILSHUNOSLIKNI MENTALINGVISTIK BOSQICHIDA KOGNITIV TADQIQOTLAR.....	145-151
<i>Rustamova Dilrabohon</i> ATAMALAR LUG'ATINING UMUMIY VA FARQLI TOMONLARI	152-157
<i>Khazratqulova Ozoda Abduganiyevna</i> EXPRESSION OF THE CONCEPT OF FORGIVENESS IN LEXICOGRAPHIC SOURCES AND ARTISTIC LITERATURE	158-162
<i>Farmonov Nurbek Pulatovich</i> WEB OF SCIENCE MA'LUMOTLAR TIZIMIDAN FOYDALANISH	163-169
<i>Xojjiyeva Oynisa Shabonovna</i> ALISHER NAVOIY ASARLARIDA TURKIY XALQLAR MAQOLLARINING AKS ETISHI	170-176
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat ugli</i> COMPARING COMPUTATIONAL LINGUISTICS APPROACHES ACROSS LANGUAGES	177-182
<i>Mamarasulova Iroda Jumanovna, Xojimetov Sa'dulla Jumanazarovich</i> ANGLIYA UYG'ONISH DAVRI ADABIYOTI	183-190
<i>Ho'jamqulov Anvar Jozilovich</i> OMON MUXTOR ROMANLARIDA POETIK USLUB QIRRALARI.....	191-196
12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Кутыбаева Елизавета Дуйсенбаевна, Аманязова Света Байниязовна</i> ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	197-203
<i>Мирзаабдуллаева Матлуба Рустамовна</i> СУВДАН ФОЙДАЛАНУВЧИ ВА СУВ ИСТЕЪМОЛЧИСИ ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	204-209
<i>Toshkanov Nurbek Bahriddinovich</i> BILIMLAR IQTISODIYOTI VA INTELLEKTUAL MULK: TIJORATLASHTIRISHNING BA'ZI HUQUQIY JIHATLARI VA MUAMMOLARI	210-216

Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li
ATOM ENERGIYASINI JOYLASHTIRISHNING XALQARO EKOLOGIK TALABLARI217-223

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna
OLIY TA'LIM MUASSALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI224-228

Sadullayeva Shahlo Azimbayevna, Parmankulov Farxodjon Nurali o'g'li
TYUTORLAR ISH JARAYONIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI
TATBIQ ETISH METODIKASI229-233

Pirimova Nargiza Adilovna
SPORT-TAYYORGARLIK MASHG'ULOTLARIDA BALANDLIKKA SAKROVCHI QIZLARNING
O'QUV-MASHG'ULOT JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH234-239

Tangirqulov Elmurod Aliyarovich
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ATROF-MUHITNI ASRASH ORQALI EKOLOGIK
TARBIYA BERISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI VA "YASHIL MAKON" MODULLARI240-244

Xayrov Rasim Zolimxon o'g'li
BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING KASBIY-METODIK TAYYORGARLIGINI
TAKOMILLASHTIRISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING QO'LLANILISHI245-258

Ahmadjonova Odina Anvarjon qizi
ZAMONAVIY TA'LIM MUHITIDA INGLIZ TILI DARSLARIDA STEAM TA'LIM
TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI: STEAM KOMPETENSIYALAR
TUSHUNCHASI259-265

Valieva Xolida
AJDODLAR MEROSI - INSONIYAT BOYLIQI266-271

Djumayeva Dildora Isroilovna
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTRISHNING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI272-277

Davlatova Nilufar Vosiljonovna
TA'LIM-ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINI KUCHAYTIRISHDA ZAMONAVIY TA'LIMNING
O'RNI VA MOLIALASHTIRISH MEXANIZMLARI278-285

Mamaraimova Zebo Shafokatovna
YUQORI SINIF O'QUVCHILARINI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK
TAMOYILLARI286-290

Turayev Yolqin Sherzod o'g'li
KATTA MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARDA DALILY ASOSLASH KO'NIKMASINI
SHAKLLANTIRISH YO'LLARI291-295

Abdurasulova Shoira Kushakovna
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLILIGINI
INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH296-305

Sottarov Abduvali Umirqulovich
UMUMIY FIZIKA KURSINI O'QITISHDA NANOTEXNOLOGIYA FAN VA TEXNIKA SOHASI
SIFATIDA306-310

<i>Xushnazarova Ma'mura Nodirovna</i> VOLONTYORLIK FAOLIYATINIG IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUAMMOLARI	311-315
<i>Xushvaqtov Umar Norqobilovich</i> AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB O'QUVCHILARDA IMPERATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETENSIYANING RO'LI	316-320
<i>Alimqulova Ra'noxon Gulmirzayevna</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	321-326
<i>No'monxonova Muattarxon Nosirxon qizi</i> BO'LAJAK TILSHUNOSLARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARKOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI	327-331
<i>Xalikov Faroxidin</i> TA'LIM TIZIMIDA TESTOLOGİYADAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH SAMARADORLIGI	332-339
<i>Abduvaxidov Xusan Abdukulovich</i> OLIY TA'LIM TALABALARIDA INNOVATSION YONDASHUV ORQALI KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	340-345
<i>Якубова Нафиса Одилжановна</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУССАСАЛАРИДА ЧИЗМАЧИЛИК ДАРСЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИ ИЖОДИЙ-КРЕАТИВ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	346-354
<i>Karimov Qayum Mamashayevich</i> TALABALARNI KOMPYUTERLI MATEMATIKA TIZIMLARINING GRAFIK IMKONIYATIDAN FOYDALANISH BO'YICHA BILIMINI OSHIRISH	355-360
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARI ORQALI TASVIRIY SAN'AT FANIGA ASOSLANGAN XOLDA O'QUVCHILAR IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	361-371
<i>Kasimov Oйбек Омилевич</i> СПОРТДА АХЛОҚИЙ ҚОЙДАЛАР ВА "FAIR PLAY" НОРМАЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ ...	372-378
<i>Abduraxmonov Akbar Abduxamidovich</i> MILLIYLIK VA UMUMINSONIYLIK TAMOIYILLARI UYG'UNLASHUVINING NAZARIY-METODOLOGIK JIHATLARI	379-386
<i>Фазлиддинов Шухрат Фахриддинович</i> ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КАТЕГОРИИ РОДА ГЛАГОЛА В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ.....	387-394
<i>Jurayev Bobomurod Ramazonali o'g'li</i> TALABALARNING JISMONIY FAOLLIGINI OSHIRISH VA RIVOJLANTIRISH JARAYONINING SAMARADORLIK DARAJASI	395-400
<i>Eshbekova Gulabahor Zafarboyevna</i> МАКТАВГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI	401-406

<i>Khidirova Malakhat Qazakhovna</i> ORGANIZATION AND EVALUATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON EUTAGOGICAL APPROACHES	407-413
<i>Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi, Xolbo'tayeva Moxinur Temurboy qizi</i> MENEJMENT SOHASINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	414-420
<i>Achilov Nuriddin Abdugafforovich</i> AL-HAKIM AT-TERMIZIY TA'LIMOTINING ILMIY TADQIQI	421-426
<i>Norinov Muxammadyunus Usibjonovich</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA BO'LAJAK MUHANDISLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING AHAMIYATI	427-432
<i>Begimqulov Zarif Axmadovich</i> JISMONIY TARBIYA YO'RIQCHISINING IJTIMOYIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MALAKA OSHIRISH JARAYONINING AHAMIYATI	433-438
<i>Izbosarova Zuxro Anatoliy qizi</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KO'NIKALARINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	439-443
<i>Jumayev Sirojiddin Zafarovich</i> MOLEKULAR BIOLOGIYADAN OQSILLARNING AMINOKISLOTA TARKIBI VA AMINOKISLOTALARNING TASNIFI MAVZUSINI O'QITISHDA MASALA VA MASHQLARDAN FOYDALANISH	444-449
<i>Pulatova Muxabbat Egamberdiyevna</i> BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	450-457
<i>Yuldashev Mengali Ziyaduloyevich</i> BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	458-463

10.00.00–Филология фанлари

Hamidova Sayyora Nurmatovna
Farg'ona politexnika instituti O'zbek tili
va tillarni o'rgatish kafedrasini
katta o'qituvchisi

TILSHUNOSLIKNI MENTALINGVISTIK BOSQICHIDA KOGNITIV TADQIQOTLAR

Annotatsiya. Maqolada matn tilshunosligi sohasidagi ishlarda xususiyatlari, matnning muhim struktur va mazmun xususiyatlari, uning kommunikatsiya birligi va ekspressiv ta'sirchanligini ifodalash imkoniyatlari kabi xususiyatlarini tadqiq etishi ko'rib chiqilgan. Lisoiy-kognitiv faoliyat jarayonida matnni o'rni y'oritilgan.

Kalit so'zlar: Kognitiv tilshunoslik, mantiq, falsafa, antropologiya, lingvistika, tafakkur, turmush tarzi, milliy kolorit, konsept, pragmatik ma'no.

Hamidova Sayyora Nurmatovna
Fergana Polytechnic Institute, Department
of Uzbek language and language teaching.
senior teacher

COGNITIV RESEARCH AT THE MENTALINGVISTIC STAGE OF LINGVISTICS

Abstract. The article examines the characteristics of texts in the field of linguistics, the study of important structural and content features of the text, its communicative unity and the possibilities of expressive expressiveness. The role of the text in the process of linguistic-cognitive activity is explained.

Keywords: Cognitive linguistics, logic, philosophy, anthropology, linguistics, thinking, lifestyle, national color, concept, pragmatic meaning.

Хамидова Сайёра Нурматовна
Ферганский политехнический институт,
кафедра Узбекский язык и обучение языков
старший преподаватель

КОГНИТИВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА МЕНТАЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ЭТАПЕ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается характеристика текстов в области языкознания, исследование важных структурных и содержательных особенностей текста, его коммуникативного единства и возможностей экспрессивной выразительности. Объясняется роль текста в процессе лингвопознавательной деятельности.

Ключевые слова: Когнитивная лингвистика, логика, философия, антропология, лингвистика, мышление, образ жизни, национальный колорит, концепт, прагматический смысл.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3I12.2Y2023N23>

Kirish. Mamlakatimizning Uchinchi Uyg'onish davriga qadam qo'yishi, o'zbek tilining

davlat tili sifatida yurtning ichki va tashqi hayotidagi nufuzi ortib borishi, funksional-stilistik imkoniyatlarining kengayishi shu vaqtga qadar e'tibordan chetda qolgan, milliy-ma'naviy qadriyatlarimiz bilan bog'liq bo'lgan mavzularga ham qo'l urishni taqozo qilmoqda. Bu borada mamlakatimiz rahbarining quyidagi fikrlari o'rinlidir: "Har birimiz davlat tiliga bo'lgan e'tiborni mustaqillikka bo'lgan e'tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz kerak". Tadqiqot natijasida milliy-madaniy modallikka xos bo'lgan birliklarni o'rganish asnosida yosh avlod ongiga vatanparvarlik, ona tiliga, ma'naviy qadriyatlarga hurmat tuyg'ulari singdiriladi hamda bugungi globallashuv jarayonida zamon talablariga javobera oladigan, zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallagan, keng fikrlaydigan kadrlar yetishib chiqadi.

Adabiyotlar tahlili. Ko'plab tilshunos olimlar matnni o'rganish jarayonida uning pragmatik, kulturologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratishadi. Yana bir olima S.Boymirzayevaning ilmiy ishlari ham aynan kognitiv yo'nalishdagi tadqiqotlar sirasiga kiradi. Uning nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari aynan kognitiv talqinga ega.

Kognitiv tadqiqotlar haqida gap ketganda, ko'pchilik jahon tilshunoslari tomonidan talqin etilgan nazariyalarga to'xtalishi tabiiy. Sababi dunyo tilshunosligida bunday tadqiqotlar ham son jihatdan, ham ko'lam jihatdan ustunlik qiladi. Kognitiv tilshunoslik tilni umumiy kognitiv mexanizm sifatida o'rganuvchi sohadir. O'zbek tilshunosligida Sh.Safarovning kognitiv yo'nalishda olib borgan tadqiqotlarining ahamiyati katta. Ushbu yo'nalishda bajarilayotgan barcha ishlarda olimning ilmiy-nazariy qarashlariga tayaniladi. Olimning "Kognitiv tilshunoslik" nomli risolasida ham izchil taraqqiyotdagi zamonaviy ilmiy-tadqiqot paradigmasi, Matn va diskurs munosabatlari y'oritilgan.

Kognitiv lingvistika sohasining o'zbek tilshunosligida shakllanishi, taraqqiy etishi M.Hakimov tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlarining ahamiyati katta.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida umumilmiy tavsifiy metod elementlaridan (tanlash, tasnif, leksik materiallarni izohlash); qiyosiy-tarixiy metod (etimologik tahlil o'tkazish va tilning diaxron holatiga ko'ra qiyoslab o'rganish); leksikografik tahlil; konseptual tahlil metodi; leksik-semantik maydonni aniqlash metodidan foydalanildi.

Tahlillar va natijalar. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati o'zbek tilida modal tuzilish uzvlarini lisoniy-kognitiv yo'nalishda tadqiq etish tildagi mavjud modal birliklarni tarixiy-etimologik, semantik-stilistik va lingvopragmatik, lingvomadaniy xususiyatlarni aniqlashda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati to'plangan materiallardan kelgusida tilimizdagi modal birliklarni lingvomadaniy, lisoniy-kognitiv jihatdan o'rganishning tadqiq usullarini belgilashda, kognitiv tilshunoslik, lingvopragmatika, lingvomadaniyat bo'yicha darslik va o'quv qo'llanmalari yaratishda ko'rinadi, to'plangan materiallar va tadqiqot natijalari mazkur fanlarni o'qitish va bu sohalarga oid nazariy va amaliy mashg'ulotlarni o'tishda manba sifatida xizmat qiladi.

Kognitiv tilshunoslikning asosiy maqsadi konseptlar hamda ularning og'zaki va yozma matndagi vazifalarini aniqlashdan iborat. Har bir so'zning konseptuallashuvi, pragmatik ma'no kasb etishi uning kognitatsiyani tashkil etadi deyish mumkin. Yuqorida nomlari keltirilgan olimlarning ishlarida ham, bevosita, tilning kognitiv xususiyatlariga doir qarashlar mavjud. Masalan, A. G'ulomov grammatika bo'yicha amalga oshirgan ishlarining aksariyatida matn bilan bog'lab o'qitish, matn mohiyatini anglashga alohida e'tibor qaratadi. Birgina **-lar** ko'plik

ifodalovchi affiksning bir qancha kognitiv talqinlarini keltirib o'tadi. **-lar** affiksining mentallikka asoslangan holatdagi hurmat ma'nosi, kuchaytirish, birlashtirish kabi ma'nolari asosli misollar bilan ochib beriladi. Aytish mumkinki, o'zidan yoshi katta, mansabi, mavqeyi balandli, qolaversa, qarindoshlik darajasi nuqtayi nazardan -lar affiksi qo'shilgan so'zlar kishilarni hurmatlash ma'nosida qo'llaniladi. Masalan, ***dadam keldilar yoki dadamlar keldi***. Bu holat mentalingvistik hodisa. Boshqa tillarda bunday holat kuzatilmaydi. O'zbekona lutf, o'zbekona mentallik birgina shu misoldan sezilib turadi [1; 121-b].

Kognitiv tilshunoslik madaniyat va til o'rtasidagi bog'liqlik va o'zaro munosabatlarni o'rganar ekan, ushbu jarayonda tilga taalluqli bo'lgan va bo'lmagan konseptlarni birlashtirib, ularni tizimli uslublar yordamida bir butun tizim sifatida o'rganadi. Tilshunos olimlardan Z.N.Pardayev, M.Hakimov, D.Xudoyberganova, S.Boymirzayevalar kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslikni bir sfera doirasida rivojlanib kelmoqda deyishadi hamda kognitiv fanlarning paydo bo'lishini 1956-yil Massachusetts Universiteti simpoziumi bilan bog'lashadi. Ushbu olimlar qabul qilish, eslab qolish, o'rganish, rejalashtirish va xulosa qilish jarayonlarini qanday sodir bo'lishini o'rganuvchi fan mavjud degan fikrga kelishgan. Kognitiv lingvistika o'z ichiga qabul qilish va qayta ishlash, saqlash va foydalanish, tizimli bilimlarni tashkil qilish va to'plash jarayonlari bilan birga ularni inson ongida shakllanishini hamkorlikda o'rganish uchun birlashgan fanlar tizimidir. Kognitiv lingvistika matematika, mantiq, falsafa, antropologiya, lingvistika kab I fanlar bilan aloqador bo'lib, bu fanlarning har biri kognitiv fanlar ichida o'z o'rnini va ahamiyatiga ega. Har bir fan yuzasidan chiqariladigan xulosalar natijasida inson tafakkurida yaxlit tasavvurlar paydo bo'ladi. Bu esa bir tushuncha yuzasidan konseptual axborotlarni shu tuhsuncha atrofida jamlaydi.

Aytish mumkinki, o'zbek tilshunosligida matnning lingvokognitiv xususiyatlariga bag'ishlangan ishlar talaygina. Biroq ularning aksariyatida matnni antropotsentrik aspektdan talqin qilish mavjud bo'lmay, bugungi kunda matnni tahlil qilishda antropotsentrik nuqtai nazardan yondashish yetakchi yo'nalishlardan biriga aylandi. Murakkab va serqirra hodisa hisoblangan matn tadqiqida so'zlovchi - matn - tinglovchidan iborat uchlik asosiy obyekt bo'lishi lozimligi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan ta'kidlanmoqda. Masalan, Sh.Safarov o'zining "Pragmalingvistika" kitobida matnning pragmatik talqini, kognitiv yondashuvga alohida urg'u bergan hamda **so'zlovchi (adresant) - matn (diskurs) - tinglovchi (asresat)** munosabatlariga to'xtalib o'tilgan. **Adresant** - tinglovchilarga tezkor ta'sir o'tkazish uchun, muloqot strategiyasini saqlagan holda, uning ijrosini ta'minlovchi turli vositalardan foydalanishga harakat qiladi, lisoniy faoliyat amallari shakllarini o'zgartirib turadi. **Adresat** voqelikning lisoniy tasviri - obrazini anglash, tushunish orqali o'z bilim doirasini kengaytiradi. Adresat va adresantning munosabatlarini yuzaga chiqaruvchi vosita - bu matndir. Mazkur kitobda matn bilan birgalikda diskurs atamasi qo'llaniladi, biroq bu ikki tushuncha bir-biridan farqlanadi. So'zsiz, "diskurs" "matn"ga nisbatan kengroq mazmunda talqin qilinmog'i kerak. Ha, "diskurs - bir paytning o'zida ham lisoniy faoliyat jarayoni, ham uning mahsulidir» Diskursiv faoliyat mohiyatan bilim (ma'lumot) berish hamda «yangi bilimni shakllantiruvchi hodisadir». Bilim uzatilishi va yangidan shakllanishi uchun esa matn yaratilmog'i darkor, demak, matn diskursiv faoliyat kechayotgan paytning o'zidayoq yaratila boshlaydi[2; 245-b].

Matn va diskurs munosabatlari so'zlovchi va tinglovchi tomonidan boshqarilar ekan, bu vaziyatda madaniyat hodisasi markaziy o'rinni egallaydi. Har bir matnga o'sha davrga, muhitga, zamon va makonga xos bo'lgan mentallik, milliy madaniyat sezilib turadi. demak, matnning

yaralishi ham madaniy jarayon hisoblanadi, u til va madaniyatni ham bir nuqtada birlashtiradi. Bu borada Sh.Safarovning quyidagi xulosalari o‘rinli: “Demak, matn til tizimiga nisbatan faol munosabatda bo‘ladi, ya‘ni lison matn qurilishining asosiy vositasi, ishtirokchisi bo‘lib qolmasdan, balki uning o‘zi ham matn shakllanishi jarayonida keskin sifat o‘zgarishlariga uchraydi. Buning isbotini biz lisoniy birliklarning aynan matn tarkibida til tizimi qoidalari «iskanjasi»dan chiqib, erkin qo‘llanish huquqini olishida ko‘ramiz.

O‘zbek tilshunosligida Sh.Safarovning kognitiv yo‘nalishda olib borgan tadqiqotlarining ahamiyati katta. Ushbu yo‘nalishda bajarilayotgan barcha ishlarda olimning ilmiy-nazariy qarashlariga tayaniladi. Olimning “Kognitiv tilshunoslik” nomli risolasida ham izchil taraqqiyotdagi zamonaviy ilmiy-tadqiqot paradigmasi, Matn va diskurs munosabatlari so‘zlovchi va tinglovchi tomonidan boshqarilar ekan, bu vaziyatda madaniyat hodisasi markaziy o‘rinni egallaydi. Har bir matnga o‘sha davrga, muhitga, zamon va makonga xos bo‘lgan mentallik, milliy madaniyat sezilib turadi. demak, matnning yaralishi ham madaniy jarayon hisoblanadi, u til va madaniyatni ham bir nuqtada birlashtiradi. Bu borada Sh.Safarovning quyidagi xulosalari o‘rinli: “Demak, matn til tizimiga nisbatan faol munosabatda bo‘ladi, ya‘ni lison matn qurilishining asosiy vositasi, ishtirokchisi bo‘lib qolmasdan, balki uning o‘zi ham matn shakllanishi jarayonida keskin sifat o‘zgarishlariga uchraydi. Buning isbotini biz lisoniy birliklarning aynan matn tarkibida til tizimi qoidalari «iskanjasi»dan chiqib, erkin qo‘llanish huquqini olishida ko‘ramiz”.

Tilshunos S.Boymirzayevaning fikricha, har qanday matn lisoniy-kognitiv faoliyat jarayonida yuzaga keladi va kommunikatsiya jarayonida axborot uzatuvchi xizmatini o‘taydi. Nihoyat, matn kommunikatsiyaning oddiy vositasigina emas, balki shaxslararo munosabatlarni o‘rnatish hamda boshqarish vositasi hamdir. Matn nafaqat axborot tashiydi, balki axborotni qabul qiluvchiga ta‘sir o‘tkazadi, uni biror bir harakatga undaydi, hissiyotni uyg‘otadi. Olimaning ta‘kidlashicha, matn kommunikativ-pragmatik mazmunining hosil qilinishi va uning idrok etilishini belgilovchi pragmatik qonuniyatlar, lisoniy vositalarni ajratish hamda ushbu mazmun maydonida modallik va temporallik semantikasining ishtirokini aniqlash masalasi tadqiqotchilar e‘tiboridan chetda qolmoqda. Matn tilshunosligi sohasidagi ishlarda ushbu hodisaning yuqoridagi xususiyatlari to‘liq o‘rganilmagan, matnning muhim struktur va mazmun xususiyatlari, uning kommunikatsiya birligi va ekspressiv ta‘sirchanligini ifodalash imkoniyatlari kabi xususiyatlarini batafsil tadqiq etish, modallik va temporallik kategoriyalarining matn mazmunini shakllantirishdagi o‘rnini belgilash tilshunoslik fani uchun muhim.

Mazkur mulohazalar aytilganiga o‘n uch yil bo‘ldi. Shuncha vaqt davomida keltirilgan yo‘nalishlarda tadqiqotlar ko‘lami birmuncha yaxshilangan bo‘lsa-da, aynan matn shakllantirishda modallik hamda uning kognitiv talqini borasida aynan tadqiqot ishlari ko‘zga tashlanmaydi, bu borada ayrim ilmiy maqolalar, kichik-kichik tadqiq masalalari amalga oshirilgan bo‘lsa-da, yaxlit ravishda mazmun ko‘lami, o‘rganilishi, ahamiyati yoritib berilmagan. Muallifligimizdagi mazkur ish orqali matnda modallik, uni hosil qiluvchi kategoriyalarni kognitiv jihatdan talqin qilib, tilshunoslik oldida turgan vazifalardan birini ado etishni maqsad qilganmiz.

Har qanday matn, xoh u og‘zaki bo‘lsin, xoh yozma yaralish jihatdan milliy mentallik kasb etadi. Chunki unda shu xalqqa xos bo‘lgan fikrlash tarzi singib ketadi. Matnda aks etgan konseptual shaklga ega bo‘lgan fikrlar etnik ahamiyat kasb etishi ham mumkin. Shu asosda

matnni qaysi xalqqa tegishliligini uning tarkibidagi maxsus “kod”lar orqali aniqlasa bo’ladi. Masalan, non so’zi o’zbek xalqida juda e’zozlanadigan ne’mat sanaladi. Non rizq-ro’z, barokat, oziq-ovqat ma’nosi bilan birga, hayot, najot, umid, xaloskor kabi tushunchalar asosidagi yaxlit konseptosferani tashkil etadi. Sababi, qadimda ota-bobolarning bir bo’lak nonga zor bo’lganliklari, non insonlarni o’limdan saqlovchi, qornini to’qlovchi aziz ne’mat sifatida qadrlanadi. Aynan shu sabab xalqimizda nonni e’zozlab “nonning ushug’i ham non”, “urvoqqa zor bo’lgur”, “nonning uvoli tutgur” kabi ibora va maqollar, “nong ursin”, “nonni qo’shib gapirmoq” kabi qasam ichish vositasi sifatidagi jumlar xalq tilida ommalashgan bo’lsa, ajab emas. Hozirda ham nonning kichik uvog’i yerga tushsa, uni ko’zga surtib toza joyga olib qo’yiladi. Bu bizning xaqimiz odamlariga xos bo’lgan milliy mental elementlardan biri sanaladi.

Tilshunos S.Boymirzayevaning fikricha, har qanday matn lisoniy-kognitiv faoliyat jarayonida yuzaga keladi va kommunikatsiya jarayonida axborot uzatuvchi xizmatini o’taydi. Nihoyat, matn kommunikatsiyaning oddiygina uskunasi emas, balki shaxslararo munosabatlarni o’rnatish hamda boshqarish vositasi hamdir. Matn nafaqat axborot tashiydi, balki axborotni qabul qiluvchiga ta’sir o’tkazadi, uni biror bir harakatga undaydi, hissiyotni uyg’otadi. Olimaning ta’kidlashicha, matn kommunikativ-pragmatik mazmunining hosil qilinishi va uning idrok etilishini belgilovchi pragmatik qonuniyatlar, lisoniy vositalarni ajratish hamda ushbu mazmun maydonida modallik va temporallik semantikasining ishtirokini aniqlash masalasi tadqiqotchilar e’tiboridan chetda qolmoqda. Matn tilshunosligi sohasidagi ishlarda ushbu hodisaning yuqoridagi xususiyatlari to’liq o’rganilmagan, matnning muhim struktur va mazmun xususiyatlari, uning kommunikatsiya birligi va ekspressiv ta’sirchanligini ifodalash imkoniyatlari kabi xususiyatlarini batafsil tadqiq etish, modallik va temporallik kategoriyalarining matn mazmunini shakllantirishdagi o’rnini belgilash tilshunoslik fani uchun muhim [3; 5-b].

Mazkur mulohazalar aytilganiga o’n uch yil bo’ldi. Shuncha vaqt davomida keltirilgan yo’nalishlarda tadqiqotlar ko’lami birmuncha yaxshilangan bo’lsa-da, aynan matnni shakllantirishda modallik hamda uning kognitiv talqini borasida aynan tadqiqot ishlari ko’zga tashlanmaydi, bu borada ayrim ilmiy maqolalar, kichik-kichik tadqiq masalalari amalga oshirilgan bo’lsa-da, yaxlit ravishda mazmun ko’lami, o’rganilishi, ahamiyati yoritib berilmagan. Muallifligimizdagi mazkur ish orqali matnda modallik, uni hosil qiluvchi kategoriyalarni kognitiv jihatdan talqin qilib, tilshunoslik oldida turgan vazifalardan birini ado etishni maqsad qilganmiz.

Har qanday matn, xoh u og’zaki bo’lsin, xoh yozma yaralish jihatdan milliy mentallik kasb etadi. Chunki unda shu xalqqa xos bo’lgan fikrlash tarzi singib ketadi. Matnda aks etgan konseptual shaklga ega bo’lgan fikrlar etnik ahamiyat kasb etishi ham mumkin. Shu asosda matnni qaysi xalqqa tegishliligini uning tarkibidagi maxsus “kod”lar orqali aniqlasa bo’ladi. Masalan, non so’zi o’zbek xalqida juda e’zozlanadigan ne’mat sanaladi. Non rizq-ro’z, barokat, oziq-ovqat ma’nosi bilan birga, hayot, najot, umid, xaloskor kabi tushunchalar asosidagi yaxlit konseptosferani tashkil etadi. Sababi, qadimda ota-bobolarning bir bo’lak nonga zor bo’lganliklari, non insonlarni o’limdan saqlovchi, qornini to’qlovchi aziz ne’mat sifatida qadrlanadi. Aynan shu sabab xalqimizda nonni e’zozlab “nonning ushug’i ham non”, “urvoqqa zor bo’lgur”, “nonning uvoli tutgur” kabi ibora va maqollar, “nong ursin”, “nonni qo’shib gapirmoq” kabi qasam ichish vositasi sifatidagi jumlar xalq tilida ommalashgan bo’lsa, ajab

emas. Hozirda ham nonning kichik zarrasi yerga tushsa, uni ko'zga surtib toza joyga olib qo'yiladi. Bu bizning haqimiz odamlariga xos bo'lgan milliy mental elementlardan biri sanaladi.

Ma'lum bo'ladiki, biror xalq tilining lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlashda so'zning implitsitlik jihatlarini hisobga olish zarur, bu esa bevosita kognitiv faoliyat bilan bog'liq bo'ladi. Kognitiv tilshunoslik bo'yicha tadqiqot olib borgan ko'plab olimlarning fikricha, kognitiv faoliyat insonning biror narsa yoki voqelikni idrok etishini amalga oshiruvchi tafakkur jarayonidir. Shu asosda kognitiv faoliyat bilan bog'liq bo'lgan tadqiqotlar amalga oshirilib, yangi nazariyalar kirib kelmoqda. Shuni alohida qayd etish kerakki, har bir kognitiv tadqiqot matndan tashqarida amalga oshmaydi, ya'ni aniqlanayotgan, yadroda turgan masala yoki tadqiqot obyekti bevosita matn asosida yuzaga chiqariladi.

Kognitiv lingvistika sohasining o'zbek tilshunosligida shakllanishi, taraqqiy etishi M.Hakimov tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlarining ahamiyati katta. Negaki olim o'zbek tilidagi matnning pragmatik talqiniga bag'ishlangan doktorlik dissertatsiyasida va monografiyasida matn lingvistik pragmatika, nutqiy akt nazariyasi tamoyillari asosida o'rganilgan, matnda ochiq va yashirin (eksplitsit va implitsit) shaklda ifodalanadigan mazmunlarning o'ziga xos qonuniyatlari ko'rsatib berilgan, ularning semantik, sintaktik, presuppozitsion va pragmatik xususiyatlariga doir qoidalarga aniqliklar kiritilgan. Bu ishlar o'zbek tilidagi matn tilshunosligi muammolariga nazariy jihatdan tamoman ba'en etilganligi bilan xarakterlanadi [4; 50-b].

Xulosa. Kishilar o'zaro kommunikatsiyaga kirishar ekan, bir-birlari bilan o'zaro fikr almashishadi, bu jarayonda o'zaro xissiyotlarini ham singdirishadi. Inson nutqida uchraydigan har qanday munosabat, albatta, o'z nutqi yoki olingan axborotga nisbatan, modallikni tashkil etadi. U xoh subyektiv bo'lsin, xoh obyektiv berilayotgan axborotning mavjud voqelikdagi xususiyatlari, qanday mavzuda ekanligi, tinglovchiga qanday ta'sir etishi, undan olinadigan xulosa, vaqtga nisbati asosiy xarakter kasb etadi. Shu asosda modallik maxsus yo'nalishlarning kategoriyasi sifatida ilm-fanda tadqiq etiladi;

Umuman olganda o'zbek tilshunosligida mentalingvistik bosqichda amalga oshirilgan kognitiv tadqiqotlar va ularning mazmun-mohiyatida to'xtalish barobarida juda ko'p ishlarni keltirishimiz mumkin. Sababi, so'nggi yillarda antropotsentrik paradigma asosida amalga oshirilayotgan ilmiy ishlar salmog'i va soni ortgan. Endilikda til kommunikatsiya jarayonida o'zining ijtimoiy shakldagi vazifalarini to'laligicha namoyon etadi. U nafaqat aloqa, fikr ifodalash va yetkazish, ta'sir etish, balki konseptual olam manazarasiga oid ma'naviy bilimlarni to'plash va saqlash, obyektiv voqelikni idrok qilish vositasi ham hisoblanadi. Inson o'zi mansub bo'lgan tilninggina emas, balki bir vaqtning o'zida ma'lum milliy-madaniy mentallik va voqelikni idrok qilishning individual usuli sohibi hamdir. Tilda insonning mental, ichki dunyosi, aqliy saviyasi, lisoniy shaxs namoyon bo'lishi ham o'z aksini topadi. Shuning uchun ham keyingi yillarda inson va olam munosabati, lisoniy shaxs ruhiyati, o'y-kechinmalari, orzu-umidlarini ifodalashda til birliklarining rolini antroposentrik yo'nalishda tadqiq etishga e'tibor sezilarli darajada kuchaydi.

Адабиётлар / Литература / References:

1. Hakimov M.X. O'zbek tilida matnning pragmatik talqini. Filol. fanlari doktori. diss. avtoref. – TA.G'ulomovning ilmiy merosi. O'zbek tilida ko'plik kategoriyasi. 3-kitob. – Toshkent, 2007. – 121b.

2. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi”, 2008. – 245 b.
3. Safarov Sh. S. Kognitiv tilshunoslik. –Jizzax: “Sangzor” nashr., 2006. –5b.
4. G‘ulomov A. Ilmiy meros. O‘zbek tilida ko‘plik kategoriyasi. 3-kitob. – Toshkent, 2007. – 121 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 12/2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).